

Змістовий модуль 1. Теоретичні засади сенсорного виховання дітей дошкільного віку

Лекція №1. Аналіз науково-педагогічної літератури щодо проблеми сенсорного виховання дітей дошкільного віку в педагогічній теорії та практиці

План

1. Значення сенсорного виховання дітей.
2. Історія виникнення та розвитку системи сенсорного виховання дітей дошкільного віку.
3. Проблеми сенсорного виховання дітей дошкільного віку в педагогічній теорії та практиці.

1. Значення сенсорного виховання дітей

В умовах сучасних соціально-економічних перетворень в Україні зростають вимоги до виховання та навчання молодого покоління. Однією з провідних тенденцій розвитку сучасної системи освіти є необхідність забезпечення умов її якісного оновлення, адекватного соціокультурним і економічним потребам суспільства. Саме тому одним з основних завдань сучасної дошкільної освіти – створення умов для своєчасного повноцінного фізичного, психічного та духовного розвитку кожної дитини, формування її життєвих компетентностей.

У Базовому компоненті дошкільної України (2012 р.) уперше виділено окрему освітню лінію «Сенсорно- пізнавальний розвиток дитини дошкільного віку». Наказом МОН України від 20.04.2015 № 446 «Про затвердження гранично допустимого навчального навантаження на дитину у дошкільних навчальних закладах різних типів та форми власності» встановлено кількість занять із сенсорного розвитку з дітьми 3-го року життя – двічі на тиждень. Усе

це свідчить про необхідність удосконалення роботи щодо сенсорного розвитку дітей раннього віку на новому якісному рівні.

Важливо зазначити, що реалізація завдань сенсорного виховання передбачає наявність у педагогічних професій широкого спектра професійно-педагогічних та методичних умінь і навичок, які зможуть забезпечити всебічний і гармонійний розвиток особистості. І великою мірою професія вихователя дітей дошкільного віку якраз і передбачає це.

Видатні зарубіжні вчені в галузі дошкільної педагогіки (Ж. Декролі, М. Монтессорі, Ф. Фребель), а також відомі представники вітчизняної дошкільної педагогіки та психології (О. Запорожець, С. Русова, Н. Сакуліна, Є. Тихеева, О. Усова, М. Щелованов та ін.) вважали, що сенсорне виховання спрямоване на забезпечення повноцінного всебічного розвитку дошкільників.

Проте аналіз практики роботи закладів дошкільної освіти свідчить, що більшість вихователів усвідомлює важливість набуття досвіду організації сенсорного виховання дітей раннього віку як умови успішної професійної діяльності. Проте значна кількість фахівців дошкільної освіти визнає, що процес сенсорного виховання дітей раннього віку здійснюється нецілеспрямовано. У більшості сучасних програм навчання і виховання дітей дошкільного віку відсутні завдання із сенсорного виховання й розвитку дитини, а їх реалізація відбувається стихійно і не систематизовано в окремих напрямках роботи вихователів дітей дошкільного віку, спрямованих на розумовий розвиток дитини, розвиток мовлення, ознайомлення з довкіллям. Усе це переконливо доводить необхідність вивчення змісту, визначення умов та засобів організації сенсорного розвитку дітей раннього віку.

Як бачимо, сенсорне виховання дітей раннього віку є актуальною педагогічною проблемою, вирішення якої має важливе значення як для майбутнього фахівця, так і суспільства в цілому.

2. Історія виникнення та розвитку системи сенсорного виховання дітей дошкільного віку

Аналітичне вивчення певного феномена потребує його точного визначення. Відносно поняття «сенсорний розвиток» неоднозначне тлумачення його значення та термінологічна невизначеність, що стає завданням дослідника та уточнення цього феномена. Феномен «сенсорний» широко вживається як сприйняття, почуття, відчуття.

У вченні про пізнання Тіт Лукрецій Кар (98-55 рр. до Р.Х.) продовжував лінію філософського матеріалізму, вважаючи світ пізнаваним. Єдино достовірним джерелом знання є, за Лукрецієм, *почуття*, помилки виникають там, де висновки не основані на почуттях, даних, або при невірному узагальненні розумом цих даних (IV: 507-19 Демокрита.). В *основу механізму почуттів, сприйняття* Лукрецій кладе теорію «образів» («ейдола»).

Таким чином, Лукрецій використовував усі основні положення епікурейської школи, внесені нею в атомістичне вчення Демокрита («відхилення», визнання гіпотез для пояснення причин деяких явищ та ін.). Змістом поеми «Про природу речей» є матеріалістичне тлумачення походження та існування різних форм матерії, природи світобудови, законів розвитку всесвіту, життя людей і еволюції культури від первісних знарядь праці до сучасних Лукрецію Кару досягнень людської цивілізації. Так, відразу після вступу до книги I Лукрецій проголошує сприйняту ним епікурейську тезу: «За підставу тут ми беремо положення таке: З нічого не діється ніщо в божественній волі» («Про природу речей», кн. I, вірші 149-150).

Зазначимо, що Лукрецій Кар у своєму обґрунтуванні атомістики відрізнявся від Епікура, який обмежувався переважно логічною аргументацією; Лукрецій зробив доступнішими складні філософські ідеї Епікура, він широко застосовував порівняння, аналогії між різними процесами живої і неживої природи, метафори та ін. Ця особливість викладу атомістики в Лукреція зв'язана, очевидно, з його прагненням широко популяризувати

атомістичну теорію, його теоретико-пізнавальною концепцією і великою довірою до даних почуттів і повсякденної практики.

«Що тебе, смертний, гнітить і тривожить безмірно сумом Гірким? Що знемагаєш і плачеш при думці про смерть?

Адже коли минуле життя пішло тобі в запас перед цим, І не марно пройшли і зникли всі її блага,

Ніби в розбиту посудину налиті, що потекли безслідно, Що ж не йдеш, як гість, пересичений банкетом життя,

І не вкушаєш, дурень, байдуже спокій безтурботний» («Про природу речей», кн. III, вірші 933-939).

Поема Тита Лукреція Кара «Про природу речей» має високі художні достоїнства і доставляє читачам велике естетичне задоволення. Спираючись на абстрактні положення епікурейської натурфілософії, Лукрецій відтворює перед поглядом читача величну панораму природи, викликає чуттєвість. Розвиток розуму через відчуття, почуття, чуттєве сприйняття викликає цілий букет спрямований на будь-яку проблему життя сенсорних почуттів.

Чуттєвість – психологи в характерології та диференціації вважають підвищену готовність до реакцій ефективності. А також як загальна здатність, здібність (відчути, відчувати, відчутна втрата або допомога; відчуття, почувати, почуття. Чуттєвість – поріг відчуття.

Актуалізація навчального середовища розглядається як засіб адаптації дітей до навчальної та інших видів діяльності. Науково-теоретичний аналіз явищ педагогічної дійсності дозволяє довести органічний зв'язок, взаємозалежність і взаємообумовленість руху і розвитку педагогічних явищ. Актуалізувати – тобто перевести із стану потенційного в стан реальний, дієвий як рух органічно єдиної різноманітності об'єктів, пов'язаних між собою низкою факторів. Осмислюючи фундаментальні закони стосовно педагогічної реальності, дійдемо висновку, що діалектичні суперечності є джерелом розвитку всіх педагогічних явищ. Поза єдністю й взаємозв'язком своїх протилежностей об'єкти і суб'єкти педагогічного процесу не можуть існувати

й розвиватися.

Аналіз психологічної літератури показав, що термін «адаптація особистості» широко використовується як – пристосування до певних умов; адекватність поведінки людини в умовах мікро і макрогруп; особливості конкретної соціальної ситуації; умови діяльності тощо. Адаптивність особистості вивчалася як її соціальна адекватність по відношенню до прийнятої норми.

Актуалізацію навчального середовища – ідеї Платона – розвинув його учень **Арістотель** (384 – 322 до н. є.), який був вихователем знаменитого полководця Олександра Македонського.

На його погляд, душа людини складається з рослинної, тваринної й розумної частин, а тому виховання повинно поділятися на фізичне, моральне і розумове. Починати слід з турботи про тіло, а потім перейти до турботи про душу, щоб виховання тіла сприяло вихованню духу.

Арістотелю належить вікова періодизація виховання, яка передбачає три вікові періоди – по сім років у кожному:

- від народження до 7 років;
- від 7 до 14 років (початок статевої зрілості);
- від 14 до 21 року.

Арістотель вважав, що така періодизація відповідає природі людини.

У дошкільному періоді він виділяє: вік до п'яти років, визначаючи головними у цей час гру та розвиток мовлення; – а з п'яти до семи років – підготовку до школи. Виховання дитини у цьому віці повинно відбуватись у сім'ї під контролем держави.

До 7 років дитина виховується в сім'ї, де батьки повинні загартовувати дитину, виховувати засобами гри, казки, музики, моральних бесід.

Як і Платон, так і Арістотель значну роль у вихованні дітей відводили вихователям, які, на їх думку, гідні більшої поваги, ніж батьки.

Щодо проблем дошкільного виховання висловлював свої міркування видатний давньоримський педагог Марк Фабій Квінтіліан (прибл. 35–96 р.),

наголошуючи на особливому значенні виховного впливу дорослих (батьків, годувальниці, педагога) на дитину, необхідності позитивних емоцій у процесі пізнання нею навколишнього світу. Педагоги, за його словами, повинні бути глибоко обізнаними в науках, бо немає нічого гіршого для виховання, як малограмотні люди, котрі вважають себе неабиякими знавцями і намагаються нав'язати своє неучтво дітям.

Квінтіліан виступав проти примусу до навчання у ранньому віці, бо це може відвернути дитину від нього назавжди. Краще, *щоб навчання було для неї грою*. Виправданою він вважав похвалу, яка дає дитині змогу радіти від своїх успіхів, перемог у змаганні з ровесниками. Для цього варто використовувати різноманітні нагороди. А якщо вона не хоче вчитися, нехай заздрить чийось успіхам.

Епоха середньовіччя прийшла на зміну античній цивілізації. Історично пов'язано це із падінням у 476 р. Римської імперії під ударами варварів (так давні греки називали чужинців, що розмовляли незрозумілою їм мовою і за рівнем своєї суспільної організації перебували на стадії традиційного феодального землеробства).

Психічний розвиток індивіда в дитинстві відбувається в умовах навчання й виховання. Звідси випливає тісний зв'язок вікової психології з педагогічною психологією, яка досліджує психологічні основи освітнього процесу, і педагогікою, що розробляє мету, зміст, методи та форми навчання й виховання підростаючого покоління. Вікова психологія не може обійтися без даних і висновків цих наук, оскільки психічний розвиток визначається передусім навчанням і вихованням.

Ж.-Ж. Руссо (1712—1779) розвинув далі тезу Я. А. Коменського про вивчення учнів як умову успішного їх навчання й виховання. Педагоги, писав він, підходять до дитини як до маленької дорослої людини, ігноруючи те, якою вона є, перш ніж стане дорослою. Насправді ж дитина – не маленька доросла людина, а своєрідна істота з притаманними їй потребами, інтересами, особливостями сприймання, розуміння навколишнього світу і свого дійового

ставлення до нього. Тому треба спостерігати, вивчати дітей для того, щоб успішно їх виховувати. У творах Руссо зародилась ідея дитячої психології. Проте він зробив з неї хибний висновок, ніби виховання повинно йти за дитиною, тобто за потребами, інтересами і прагненнями, які стихійно складаються в неї, а не вести її до тієї мети, яку ставить суспільство, виховуючи молоде покоління. Руссо поклав початок так званого «вільного виховання».

Величезне значення навчання й виховання в індивідуальному розвитку людини обстоювали К.-А. Гельвецій (1715— 1771), Д. Дідро (1713— 1784) та інші прогресивні мислителі XVIII ст., хоч і не мали однієї думки з Дідро в оцінці ролі природних даних у цьому процесі і можливостей виховання. В той час, як Клод-Адріан Гельвецій (1715—1771) вважав, що люди від природи однакові і все в їх розвитку залежить від умов життя й виховання, що виховання всеохоплююче, інші твердили, що не можна ігнорувати природні відмінності між людьми, що виховання може зробити багато, але не все. Так загострилася проблема співвідношення природного й суспільного в онтогенезі людської психіки, яка надалі стала предметом дискусій і спеціальних досліджень у віковій психології. З чуттєвої природи людини філософ виводив рушійний початок суспільного життя – принцип егоїзму, себелюбства. Ідея К. - А. Гельвеція про те, що в діяльності людей, спрямованої на самозбереження і придбання життєвих благ, слід шукати ключ до пояснення соціальних процесів, була теоретично перспективною для свого часу. К.-А. Гельвецій стверджував рівність природних розумових здібностей всіх людей.

Уже наприкінці XVIII ст., і в першій половині XIX ст. з питань психічного розвитку дітей почали виходити окремі публікації, які містили результати спеціальних спостережень за цим процесом.

На його думку, всі люди володіють однаковими психічними передумовами для розумового розвитку, але не всі здійснюють великі відкриття. Це спричинене різними умовами, у яких вони живуть, збігом обставин, тобто випадковістю, а також прагненням прославитися. Випадок і

прагнення до слави – головні причини різного рівня розвитку розуму. На думку Гельвеція, є сукупністю думок, понять, набутих у процесі життя і навчання. Тому дух людини визначається її оточенням, вихованням, і саме духовний зміст відрізняє людей між собою.

Найвищий вклад у методику світського навчання дітей петровської епохи у розумовий розвиток дітей вніс Леонтій Магніцький (1669 – 1739). Він вперше створив власний підручник «Арифметика сиречь наука числительная», який мав характер прикладного посібника для навчання математичних дій, починаючи з наймолодших дітей.

Розвиваючи сенсуалістський підхід в теорії пізнання, Е. Кондільяк (1715-1780) доводив провідну роль відчуттів у створенні картини зовнішнього світу і виникнення таких психічних процесів, як пам'ять, мислення, увага і т. ін. заперечуючи наявність двох джерел знання, він відмовився від рефлексії.

Й. Г. Песталоцці (1746—1827), розробляючи дидактику початкового навчання, характеризував особливості розвитку дітей цього віку і обстоював ідею розвиваючого навчання, яку К. Д. Ушинський назвав «великим відкриттям». Мету навчання автор вбачав у тому, щоб збуджувати властиве дітям прагнення до активності, формувати в них спостережливість, допитливість, здатність логічно мислити й виражати словами свої думки. Ф. Фребель (1782—1852), ініціатор розробки першої системи виховання дітей дошкільного віку й організації дитячих садків, висловив у своїх творах ряд позитивних, хоч і не вільних від впливу німецької ідеалістичної філософії, думок про психічний розвиток дитини.

Ф. Фур'є (1772—1837), відомий французький соціаліст-утопіст, вдавався до спеціальних спостережень, з яких він зробив висновок, що малі діти за своєю природою не ледарі, а працьовиті істоти. Розвиваючи прогресивні ідеї побудови шкільного навчання, яке відповідає природі дітей і культурі народу, Ф. А. Дістервег (1790—1866) підкреслював потребу враховувати вікові й індивідуальні особливості учнів в організації їх самодіяльності, яка є одночасно результатом і засобом їхньої освіти.

К. Ушинський (1824-1871) у монографії «Людина як предмет виховання», що є першим у світі досвідом педагогічної антропології, найбільш переконливо показав значення психології у цілісному пізнанні людини, потрібному для наукового обґрунтування мистецтва її виховання. Серед наук, які забезпечують її пізнання, перше місце посідає, вважав він, психологія, бо головна діяльність виховання здійснюється у сфері психофізичних і психічних явищ. Більшу частину першого тому і другий том своєї монографії автор присвятив питанням психології, серед яких значне місце посіли й питання розвитку психіки у дітей. Він докладно розглянув проблему співвідношення спадковості й суспільних умов життя в онтогенезі людської психіки, переконливо з'ясував необхідність виховання як соціального процесу, за допомогою якого історичні надбання людства (знання, мова, знаряддя праці тощо) засвоюються молодим поколінням. Спеціальні розділи автор присвятив питанням розвитку в дітей пам'яті, уяви, мислення, емоцій, формування у них навичок і звичок, інтересів, позитивних вольових якостей і характеру (зокрема, працьовитості).

В Німеччині вийшли книги В. Штерна про психічний розвиток дітей до семирічного віку, про розвиток мовлення, згадування в ранньому дитинстві, К. Грооса про ігри в дітей і тварин. У Франції ініціатором дослідження психічного розвитку дітей став А. Біне. З його школи вийшов ряд праць про особливості розвитку уваги, пам'яті, уяви, мислення, допитливості, естетичних почуттів і волі у дітей, про їх образотворчу діяльність. Він створив перші тести розумового розвитку.

В Італії вийшли книги про психічні особливості дітей раннього віку (П. Ломброзо), про ігри та їх значення в психічному розвитку дітей (Д. Колоцца). У Швейцарії опублікована була книга Е. Клапареда про психологію дитини й експериментальну педагогіку, яка багато разів перевидавалася й була перекладена на різні мови. З ініціативи її автора в Женеві (1912 р.) організовано Інститут педагогічних наук, який і тепер є центром досліджень з дитячої психології в цій країні. М. М. Ланге (1858—1929)

здійснив ряд досліджень психіки дітей і опублікував книжку «Душа дитини у перші роки життя» (1892).

У публікаціях з дитячої психології, про які згадувалося вище, домінувала тенденція біологічно пояснювати цей процес. Виходячи з теорії еволюції Ламарка і Дарвіна, з біогенетичного закону Е. Геккеля і Ф. Мюллера про скорочене повторення філогенезу, в онтогенезі, автори цих публікацій вважали, що психічний розвиток людського індивіда є спадково обумовленим відтворенням основних етапів біологічного й історичного розвитку його предків (С. Холл, Д. Волдвін, З. Фрейд та ін.). Деякі автори вважали, що схожість у цих процесах визначається не тільки спадковістю, але й спільною дією зовнішніх і внутрішніх факторів (Е. Клапаред), що в онтогенезі людської психіки має місце «конвергенція» спадковості і впливів середовища (В. Штерн). Проте вони були переконані в тому, що природа, інстинкти людини зумовлюють цей процес, його вищі, зокрема духовні, прояви (К. Бюлер, що дозрівання організму – «першою детермінантою поведінки Дитини», а фактори середовища тільки підтримують, відхиляють, змінюють, але не зумовлюють процес її розвитку (А. Гезелл). Таке розуміння обумовленості психічного розвитку дитини було характерним і для педологічних концепцій.

Вже на початку 30-х років був зроблений значний крок у цьому напрямі. Л. Виготський у теорії культурно-історичного розвитку людської психіки розвинув думку про вирішальну роль у виникненні вищих психічних функцій у дитини оволодіння нею суспільними засобами, а саме знаряддями і знаками, словами, що узагальнено означають об'єкти. Кожна вища функція опосередкована словами і знаряддями, вона зароджується спочатку як соціальний, міжіндивідуальний зовнішній акт, що стає далі індивідуальним, внутрішнім. Формування вищих психічних функцій у дитини здійснюється в процесі її вростання у людську культуру, який розпочинається з раннього віку. Виготський зробив серйозні критичні зауваження на адресу натуралістичних концепцій онтогенезу людської психіки (К. Бюлера, В. Штерна, А. Гезелла, Ж. Піаже та ін.).

Він конкретизував (разом з О. Леонтьєвим і О. Лурія) свою теорію у дослідженнях розвитку в дітей (нормальних і аномальних) особливості розвитку уваги, пам'яті, уяви, мислення, допитливості, естетичних почуттів і волі у дітей, про їх образотворчу діяльність Л. Виготський сформулював (1934) тезу про єдність навчання й розумового розвитку, про те, що добре організоване навчання веде за собою розвиток, що воно викликає до життя психічні процеси, які без нього взагалі не можуть виникнути і не виникають. Д. Узнадзе експериментально довів важливу роль мовного спілкування дітей-дошкільників з дорослими в розвитку їх мислення.

Узагальнюючи результати своїх досліджень, П. П. Блонський (1935) виявив соціальні джерела гри дошкільників як доступної для них форми активної участі в навколишньому житті, переконливо показав залежність розвитку мислення учнів, його способів і форм від змісту шкільного навчання, вплив розвитку мислення школярів на їх пам'ять та інші психічні процеси, вікові зміни функціональних співвідношень між мисленням і пам'яттю. Спеціально вивчаючи процеси статевого дозрівання у підлітків, автор зробив висновок, що вони, при всій їхній важливості, не зумовлюють психічних особливостей підлітка, що основою виникнення цих особливостей є суспільні умови його життя.

В історичному минулому 70-х-80-х років XIX століття з розвитком темпів соціального життя більшої актуальності набуває проблема підготовки дітей до самостійності у пізнавальній діяльності, яка розглядалася у якості пешочергового фактору життя людини. Активізацію розумової діяльності дітей досліджували П. Блонський, М. Бобровніков, В. Вахтеров, О. Герд, П. Каптерев, В. Ключевський, П. Кропоткін, Д. Тихомиров, С. Шацький, К. Яновський.

На рубежі XX століття Європейський Союз (ЕС) прийняв низку важливих рішень спрямованих на створення системи порівняння кваліфікацій відомий як «Болонський процес», до якого долучилися 29 країн, в тому числі й Україна. Болонський процес актуалізував реформи національних систем вищої освіти Європи, метою яких— зробити окреслені системи поєднаними, сумістити.

Вивчення сучасної британської системи шкільної освіти свідчить про те, що модернізація школи є явище закономірне, не обмежене національно-державними рамками. Досвід розвитку британської школи на межі ХІХ-ХХ століття є корисним для осмислення перспектив розвитку шкільної освіти в нашій країні. Задачі модернізації освіти включають зміни уявлень про цінності й цілі освіти. Мова йде в першу чергу про підготовку відповідальних у майбутньому громадян, здатних до ефективної самореалізації в умовах громадянського суспільства.

3. Проблеми сенсорного виховання дітей дошкільного віку в педагогічній теорії та практиці

Сучасний етап розвитку дошкільної освіти характеризується пошуком нових підходів у педагогічній теорії та практиці. Національною доктриною розвитку освіти в Україні ХХІ століття, Базовим компонентом дошкільної освіти визначено, що особливої уваги потребує розвиток дитини як особистості, яка формується, засвоєння нею всього розмаїття досягнень суспільства та здатності використовувати набуті знання, уміння та навички в самостійній пізнавальній і творчій діяльності.

Учені (Л. Венгер, О. Запорожець, М. Монтессорі, Є. Тихєєва) наголошують, що сенсорне виховання є одним з головних завдань дошкільного виховання, напрямом, який впливає на успішність подальшої соціалізації й навчання дитини. Саме дошкільний вік є найбільш сприятливим для вдосконалення діяльності органів чуття, що забезпечують повноцінні й різнобічні уявлення про довкілля. Учені одним із центральних моментів розвитку сприймання визначають засвоєння і використання сенсорних еталонів (В. Аванесова, Л. Венгер, Н. Ветлугіна, Л. Журова, О. Запорожець, В. Зінченко).

Серед багатьох шляхів і засобів сенсорного виховання дошкільників

психологи (Л. Божович, Є. Ігнат'єв, В. Мухіна), педагоги (З. Богуславська, В. Інжестойкова Т. Комарова, Є. Корзакова, Н. Сакуліна, О. Усова, Є. Фльоріна) визначили образотворчу діяльність як найбільш сприятливу для розвитку органів чуття дитини. Особливості навчання дітей дошкільного віку малювання, ліплення, аплікації, конструювання відображено в працях Р. Арнхейма, Г. Григор'євої, Т. Доронової, Н. Дяченко, В. Інжестойкової, Т. Казакової, А. Казарян, Н. Кириченко, Т. Комарової, В. Косминської, В. Котляра, Г. Лабунської, І. Ликової, Б. Маршак, Ю. Полуянова, Л. Редькіної тощо.

Зокрема, досліджено особливості формування виразного образу в малюнках дітей (Т. Буянова, А. Лукашкова, О. Мельникова, О. Чекунова), особливості формування творчості в роботі з різноманітними матеріалами (О. Брикіна, В. Захарова), навчання дошкільників основ композиції (Г. Підкурганна), оволодіння кольором як засобом виразності (Л. Пантелєєва, А. Розмислова), формування проектно-художніх уявлень (А. Івершинь), взаємозв'язок образотворчої діяльності дошкільників з розвитком їхнього мовлення (О. Вєпрева, Т. Постоян, Г. Савостіна), пізнавальна діяльність (Ю. Демидова, Л. Котлярова) тощо.

Доведено, що сенсорне виховання виступає обов'язковим складником розвитку дитини, яка потребує усвідомлених дій з боку вихователів, що підтверджується наявністю значної кількості методичного та практичного матеріалу (Д. Альтхауз і Е. Дум, Л. Артемова, А. Бондаренко, Л. Васильєва, Н. Венгер, Т. Доронова, В. Котирло, С. Кулачківська, С. Ладивір, З. Максимова, Л. Олійник, Е. Пілюгіна, Л. Сисуєва).

Особлива роль у сенсорному вихованні дітей дошкільного віку належить природі. Пізнання природного оточення спочатку здійснюється чуттєвим шляхом: за допомогою слуху, зору, дотику, нюху.

У будь-яку пору року діти відчують радість від безлічі відчуттів, які дає природа. Як важливо надати їм можливість повніше відчувати всі ці приємні, радісні моменти! Зануритися в атмосферу природи можна тільки на якусь мить,

але ця мить для сенсорного розвитку дітей є дуже важливою. Так, у лісі, парку малята вчаться розрізняти забарвлення осіннього листя: у берези воно лимонного кольору, у верби – зеленувато-жовтого, в осики – червоного або лілового. Побачене сприймається яскравіше, якщо запропонувати дітям послухати голоси птахів, шум вітру, шерех листя, що опадає тощо.

Більшість дітей реагують на нові, гострі відчуття бурхливими рухами: бігають, стрибають, валяються на траві, кричать, верещать, сміються. Така реакція є природною, вона повинна проявитися. Діти затівають різноманітні ігри: бігають навколо дерев, ховаються за ними, обіймають руками стовбури, збігають із пагорка. Особливо приваблює дітей вода: вони занурюють у струмок руки, кидають гілки й стежать, як вони спливають за течією. Із трав, плодів, коренів, піску, води готують «страви».

Легко й охоче малята засвоюють назви квітів, трав, каменів. Таке безпосереднє спілкування з природою допомагає дітям знаходити їх, орієнтуючись за формою, будовою, запахом, вологістю, гладкістю, пухнатістю.

Чим більше органів чуттів «задіяно» в пізнанні, тим більше ознак і властивостей виділяє дитина в досліджуваному об'єкті, явищі, отже, багатшими стають її уявлення. На основі таких уявлень виникають розумові процеси, уява, формуються естетичні почуття. Важко переоцінити значення розвитку сенсорно-перцептивної сфери дошкільника. Сенсорний розвиток є фундаментом розумового розвитку дитини. Вивченням проблеми сенсорного розвитку та сенсорного виховання займалися багато видатних вітчизняних та зарубіжних педагогів і психологів.

Сенсорне виховання – це система педагогічних впливів, спрямованих на формування способів чуттєвого пізнання та вдосконалення відчуттів та сприйняття. Сенсорне виховання має дуже важливе значення для всебічного розвитку дитини. О. Усова відзначала, що 9/10 всього розумового багажу дітей дошкільного віку складають результати діяльності органів чуття. Видатні педагоги – Ф. Фребель, М. Монтесорі, О. Декролі, К. Ушинський, Є. Тихеева, С. Русова відзначали його як одну з основних сторін дошкільного виховання.

Видатний чеський педагог, автор книги «Велика дидактика» Я. Коменський (1592-1670) розглядав розумове виховання як важливий засіб формування особистості дитини. Необхідною умовою розумового розвитку, на його погляд, є розвиток чуттєвих основ мислення: пізнання починається з відчуття, відчуття передає пам'яті образи дійсності, яка зберігає їх протягом усього життя. Починати навчання він рекомендував не зі словесного пояснення про речі, а з реального спостереження за ними. У процесі розумового виховання важливу роль відіграють відчуття й уявлення, думки і слова, мова і дії.

Засновник дитячого садка Ф. Фребель (1782-1852) виходив з необхідності використовувати різноманітні ігри для розвитку органів чуття дітей, ознайомлення їх із природою, життям людей, підготовки до школи. Цій меті він підпорядковував дидактичний матеріал, призначений для формування уявлень про форму, величину, просторові відношення, числа, – так звані дари, а також систему занять та ігор, спрямовану на розвиток сенсорики. Дитина, на його думку, наділена, крім основних інстинктів, інстинктом пізнавальним, дослідницьким, який є основою навчальної діяльності. У дошкільному віці розвиток прагнення до пізнання повинен реалізовуватися через безпосереднє споглядання предметів навколишнього світу.

Є. Водовозова (1844-1923) вважала, що процес сенсорного виховання має відбуватися одночасно з розвитком вищих психічних функцій, пізнавальних процесів, з якими пов'язаний розвиток мислення, мовлення, пам'яті. Дитину слід вчити усвідомлено сприймати навколишній світ, розвивати спостережливість. «Якщо вихователь не зумів зробити цього в ту пору, коли у дитини лише починає пробуджуватися спостережливість до навколишнього, яка має таке величезне значення для психологічного життя людини, то розумові здібності дитини поступово притуплюються, і, ставши школярем, вона буде байдуже дивитися на світ».

М. Монтессорі (1870-1952) розглядала сенсорний розвиток як важливу складову формування особистості: без розвинутих органів чуття не може бути

інтелекту і вихованої людини. Чуттєве сприймання є основою розумового і морального життя. Метод М. Монтессорі не просто вказує дитині на якості предметів і явищ навколишнього світу, а дає можливість самостійно набувати знання і відкривати свій внутрішній світ, що значно важливіше, ніж повідомлення з боку дорослих. Система сенсорного виховання М. Монтессорі включала поняття «сенсорна культура дитини». Матеріал, розроблений М. Монтессорі побудований так, щоб розвивати окремі сфери відчуттів, вчити слухати тишу і звуки, розрізняти кольори, форму, вагу та інше. Цінність згаданої системи виховання полягає у тому, що дидактичний матеріал у ній – не самоціль, а засіб.

Система сенсорного виховання М. Монтессорі була високо оцінена С. Русовою, яка сама розглядала розвиток органів чуття як перший крок до самостійної свідомості дитини.

Л. Венгер поділив процес сенсорного виховання у дошкільному віці на підготовчий етап (перші три роки життя) та систематичне засвоєння дитиною сенсорної культури.

Психолог і дитячий дефектолог О. Венгер (1923-2004) в 1977 році захистила докторську дисертацію на ступінь доктора психологічних наук на тему «Сенсорний розвиток і сенсорне виховання аномальних дітей дошкільного віку(глухих, слабочуючих і розумово відсталих)».

О. Запорожець, О. Усова вказували на те, що основним у формуванні сенсорних здібностей дітей є навчання їх узагальненим способам обстеження предметів, перенесення засвоєних способів дій в нові умови, на нові предмети. Це дає можливість дітям самостійно орієнтуватися в різноманітних властивостях нових предметів